

HEMEZORTZIGARREN ETA HEMERETZIGARREN MENDEETAKO EUSKAL GUTUN EZ-EZAGUNAK

Francisco ONDARRA

Euskalherriko agintariak bai beren arteko eta bai beren menpekoekin izan dituzten hartuemanetan oso gutxitan erabili dute euskara gutun, agiri eta abarretan. Ia larogei urte direla, 1908. urtean, ikusi zuen egia hau Serapio Múgica-k, eta zenbait euskal gutun argitaratu zituen. Harrez gero ez da asko haunditu euskal gutunen kopurua, kargudunen inguruan. Lan hontan saiatu direnak hauek izan dira: Fausto Arocena¹, Donostia A., Angel Irigaray eta E. Zudaire, eskutitz berriak aurkitu eta ezagutzera eman dituztelarik.

Gure lan hontan lau gutun ez-ezagun ematen ditugu, horietako hiru Baztango alkateari bidaliak eta laugarrena adiskide bati, bainan agintariekin zer ikusirik daukan arazo batekin erlazionatua. Ematen dugu ezagutzera baita ere beste bostgarren agiri bat.

Gutunetan zaharrena 1799. urtekoa da, beste hiruak 1808. urteokoak direla eta bostgarren garbitasuna 1850. urtekoa. Agiri bakoitzari buruz zenbait xehetasun ekartzen ditugu lehenbizi, eta gero, ahalik eta zehazkiena, aldatzen ditugu denak.

A. GARBITASUN BAKOITZARI BURUZKO ZENBAIT AZALPEN

1. Sara, 1799. urtea.

Sarako alkate eta tenienteak, Mendiburu eta Lahetjusan jaunek, Baztango alkate eta juratuei idazten diete 1799. urteko uztailearen 7 an. Baztan eta Sarako haziendekiko komenioa berritu nahi dute eta bitartean hazienda

1. Ik. *Bibliografia*, lan honen amaieran.

buru gehiago eraman «heguico herrirat..., ceren baitire han Lehenago guanac direnac herri huntaric». Ikusten denez Sarakoek *Hegui* esaten dute, ez *Heugi*, eta horrela esaten dute baztandarrek ere gaurko egunean: *Egui*. Baztan eta Eguikoek bazeukaten komenio bat eta horren bitartez bazuten Baztango haziendek Eguiko mendietan bazkatzeko eskubidea eta Eguikoek Aldude edo Kintokoetan.

2. Ramon Etchechury, 1808. urtea.

Ramon Etchechury-k, 1808. urtean, hiru gutun bidali zituen Baztan aldera euskaraz idatziak. Jaun hau Almandozko ostalari izan zen izendatua urte hortako urtarrilean, bainan urtea bukatu baino lehen iges egin zuen bere gauza guziak berekin zeramatzala. Bere hartzekodunak ohartu zirenean, atzetik jarraitu eta ondasun guziak kendu zizkioten, bera ordea ez zuten arrapatu. Bahitu zizkioten zerak atzera bereganatzeko, Baigorriko agintariengana jo zuen. Arazo hau zelata, zenbait gutun igorri zituen bai euskaraz eta bai gaztelaniaz. Baztan eta Baigorriko alkateek ere bidali zituzten zenbait esku-titz, ez ordea euskaraz, baizik eta Baztangoak gaztelaniaz eta Baigorrikoak frantsesez eta gaztelaniaz.

Etchechury Bidarraikoa zen jaiotzez eta Lekarozko emazteki batekin zegon ezkonduarik, berak dionez eta Lekarozko parrokian aurkitu dugun agiri honek erakusten duenez:

«El día tres de Marzo de mil ochocientos seis, con consentimiento gradual, que conforme a R⁵. Ordenes prestaron sus interesados *immediatos*, contrageron entre si, en mi presencia, y testigos abajo nombrados el S^{to} Sacram^{to} del Matrimonio Ramón de Echezuri soltero natural de Bidarray en el Reyno (sic) de Francia hijo lexitimo de Juan natural de Bidarray, y Maria de Miura natural de la villa de Hurdax, y Maria Josefa de Serorena, soltera natural de este lugar de Lecaroz hija lexitima de Juan Mathias natural de este lugar de Lecaroz, y Antonia de Aroztegui natural del Lugar de Irurita, *haviendo* precedido las tres proclamas conciliares en las Iglesias, que corresponden, no parecio ante mi impedimento alguno que obste la celebración de dho. Matrimonio: fueron testigos Juan de Aramburu natural de Macaia, y Pedro de Camerun natural de Itsasu, y otros, en cuia verdad firme yo el Rector:

Por Comisión y mandado del soñ Provisor

Fr. José Ramon de Sariviarte

Rector interino» (eta errubrika)

Gure ostalariak idatzitako gutunei buruz zerbait esango dugu orain.

a) *Bidarrai*, 1808. urteko azaroak 26.

Bere adiskide eta berme den Pedro Jose de Arreche, Almandozen, Bertarrechea izeneko etxean bizi denari zuzendua da gutun hau.

b) *Bidarrai, 1808. urteko abenduak 2.*

Jose Manuel de Irigoyen, Baztango alkateari igorria da eskutitz hau, eta, besteak beste, honela dio: «berorrec eztu entenditcen frances cartaric pues orra nic escuaraz zer. escatcen dudan». *Ernaut* izeneko gizaki bat ageri da bertan. Baigorriko alkatea ote? Urte hontan eta hilabete hauetan, Baigorriko alkatea J. Ernautene zen.

c) *Arizkun, 1808. urteko abenduak 6.*

Berriz ere Baztango alkateari bidalia. Euskararen aldetik, emitorio erabiltzen du «inventario» itzultzeko: «nic emitorioan falta diren gauzez nai ditut frogac eguin».

3. Arizkun, 1850. urtea.

Haserre bizian zeuden Arizkun eta Errazukoak, gaztelaniaz dagon agiri batean irakurtzen dugunez, arrazoia hau zelata: «camino de travesía para los lugares de Arizkun y Errazu», eta horregatik batzorde bat antolatzen du Baztango «ayuntamiento constitucional» —ak arazo hau obeto ixtudiatzeko; eta, bitartean, nahi lituzke han egiten ari diren lanak geldiarazi «para evitar las fatales consecuencias que de llevar á efecto han de resultar con precisión al Valle por la controversia en que se manifiestan los dhos pueblos de Errazu y Arizkun», dio.

Batzordea honako jaun hauek osatzen dute: Juan Luis Echeverria, Francisco Dolagaray eta Juan Crisostomo Vidaondo eta Mendinueta-k. Hauen azterketa ikusi ondoren, Arizkungoak ez datoz bat hor irakurtzen dutenarekin eta beren ezezko borobila agertzen dute euskaraz eta gaztelaniazko erantzun gogor eta bizi batean, guk hemen bi hizkuntzetan ematen dugun hontan.

B. GUTUNEN ALDAPENA

1. Sara, 1799. urtekoa.

(*Helbidea*) «Bastango jaun alcate juratuei entregatua izanen da carta hau = Bastan».

(*Gutunaren edukia*) «Saran eguina ustailaren 7. ^{an} 1799
Saraco Alcate Juratuec
Bastango Jaun alcate Juratuei.

iruitaco herrico ulhaina, etborri caicu Jaunac, çuec, Saraco hazienda hor Basquetan direnen berheala erretiraasteco eman dioçuen ordenas parte eguitera.

Susprenituac ičan gara hainitz ordena hortas, ceren uste ičan baitugu, comeniuc berritu artean Bastandarren eta Saratarren artean, comenio çabarres gozatceco çucena baguinduela; bertzalde jaunac aurtbengo urthean maihatzaren hogeietazortciraino egotu dire iruitaco herrico habitanten 102 hazienda buru eta 48 buru zigaco herricuac gure larretan sostengatu ičan tugu hazienda horiec bidegaberac den gutiena eguin gabetariac, eta guehiago ekbarri izan balute ere orobat sostengatuco guinutzan. Saraco habitanten haziendac Bastango mendieta (sic) orai basquetan direnac berrogoi eta hameca buru dire handi eta thipi ikhustenduçe jaunac nombre chumea dela iruitaco eta zigacuen aldean, eta bertzalde primaberan guanac dire horrat, urthea hasia da, iduritzen litzaicu sostengatu behar cinusquetela guc çuenac eguin ičan ditugun bezala, bederen faceriac berrituarteac baldin jaunac, esbaduçe lehen bi hauzo herrihoc elkharren artean guinuen unionea edo acort içatea contserbatu nahi guc contserbatu nahi guinuquen bezala esplicatzeco borondatea izanen duzue cartabatez eta orduan, bai eta oraidanic ematen diogu ulhain huni podorea berrogoi eta hameca hazienda buru horien heguico herrirat eramateco. Ceren baitire han Lebenago guanac direnac herri huntariac, eta casu hortan othoisten çaitugu parteeguiteas heguico alcate Jaunari, eta dembora berean othoisten çaitustegu zuben herrico becinuei parte eguiteas carta huntaz.

*Guelditcen gara jaunac zuben cerbitzari
labetjusan tenientea (bere eskuz idatzirik)
Mendiburu alcatea» (bere eskuz idatzirik)*

2. Bidarra, 1808. urteko azaroak 26.

(Helbidea) «A. S.^{or} D.ⁿ Pedro Jose de Arreche D.^s g.^s m.^s a.^s bi be en el casa de bertarrechea - en el lugar de Albandoz balle de bastan» (Edukia) «Bidarray 26 de No.^{re} año de 1808

S.^{or} Arrache recebitu dut zure carta estimatu dut zure borondate ona bainan abisatcen zaituut capora ez emaitiaz ene arcanden arroparic entendituric nago brenda zauden zenbait gauza eman dituzula. guezurrez esq.^e yzandirenei. badaquizu nic nere traste miseriac naicoditudala nere contua garbitciarequin² nic utci nituen bezain oso desiratuco ditut nere traste miseriac. zuec zuen contuac bezela etorcen naizenian contuen garbicera

S.^{or} Alcaldearequin eta zuen Puebluarequin et zuec niry nere gauzac entregatcian baldin balinbadu niorc errengoraric ene arroppez edo

2. Egia esan, «garbitciarequin» dago idatzia.

trastez datozila orduan berenen esq.ª baiñan anartian beude barraitu gabe otoy S.º Pedro Jose de Arrache zure zerbitzary nago manazazu zure adisquide.

Ramon de Ecchechury» (eta errubrika)

3. Bidarraí, 1808. urteko abenduak 2.

(Helbidea) «A. S.º D.º Jose manuel de Yrigoién g.ª D.ª m.ª a.ª
Para alcalde de balle de bastan»

(Edukia) «*baigorri 2. de d.º año de 1808.*

*A. S.º D.º Jose Manuel de Yrigoién alcalde de balle de bastan badaquitzu nola egorri nizun memorial bat nobienbreren 27. garrenian. baigorrico justiciatic firmaturic ene superiorrec. Casu etaz enaiz minzo guezurrez baiñan escaten³ dizut setencia laburra S.º D.º Jose manuel de Yrigoién edo eguidazu. galdea pruebac eguiteco nic diodan casuaz preparaturic nago. testigoz. a. probazera berorrec seiñalatcen duen orduan baiñan escazen dizut azq.ªneco carta baigorrico justiciac firmatu dueenaren errespuesta ernauten escura eta precisoqui carta. unen errespuesta errespundizeaz niri zergatic ory berorrec eztu entenditcen frances cartaric
pues orra nic escuaraz zer. escatcen dudán iscribitcen diot berorri berorec (sic) gostua duenean etorrico zaiz (sic) testigoequin escribi beza neri carta unen errespuesta
eta ernauti vercea memorial Nobienbreren 27. coaz
manazazu*

Raimon de Etchechury (eta errubrika)

S.º D.º Jose Manuel de Yrigoién»

4. Arizkun, 1808. urteko abenduak 6.

(Helbidea) «Para S.º Alcalde de balle de bastan»

(Edukia) «*Arizcun 6. de di.º año de 1808.*

a. S.º D.º Jose manuel de Yrigoién

Neroni urdazubira preziso bearrez ganaiz arratseco errazura etorri nainuq.ª -

egun errespuesta escribi beza berorrec: elizondora egorria duen azq.ªneco cartarena.

3. Ez du ipintzen «escatcen»; esango genuke «escaten» irakurri behar dela.

ereman dezadan nerorrec (sic) baigorri eta lomismo carta arrec matcen (sic). duena. escacen dut nic emitorioan falta diren gauzez nai ditut frogac eguin. |

berorec (sic) señalacen duen egunean escribi beza zoiz (sic) ecarri beartudan testimonioac.

manabeza

Ramon de Ecchechury» (eta errubrika)

(Orriaren ezkerreko aldean, betik gora) «etorten bazara arraseco errazura egonen gara bioc»

5. Arizkun, 1850. urtekoa.

«Copia

Poca ó ninguna admiracion podria causar á este vecindario, que mañana ú otro dia se le presentara alguno, afirmando, que el hacedor supremo de todo lo criado, no existio ni ha existido ni puede existir; y que el todo es menor que las partes de que se compone. ¿Donde está esa flamante y razonada esposicion que en vista de tanta abundancia de materiales se ha formado y presentado á la Ex^{ma} Diput.^{on} en cumplimiento de los compromisos contraidos por el verdadero valle de Baztan con este vecindario pidiendo se abriera el ramal de camino vecinal de trabesia por la calle publica de este pueblo á empalmar con el puente de Errazu para tener la serenidad de animo de querer hacerlo ver que el Valle por medio de la comision compuesta de V. y de los SS. Dolagaray y Echeverria ha cumplido con lo que estaba de su parte en procurar por los intereses locales de este vecindario?

Este modo de proceder es muy asombroso y sorprendente que presta lugar á serias refutaciones que

«Traducción al vascuence de la contestación dada por el Pueblo de Arizkun á D. crisostomo vidaondo.

Gutti edo batere ezta arrituko Arizcungo erria, egun edo bigár presentacen-bazayo norbait erratendiolaric eztela izandu, eztela orañ, eta eztela posible Jangoicoric izatia. ¿non da, D. crisostomo Jauna, Diputacionari presentatuzayola diozun esposicione berri eta aimberce trabajuen gostuz eguinicaco oi? ¿non aguerida esposicione ortan valle eguiazcoaren acordua, bada Junta generalian determinatucen escacia Diputacionari tirazadiela bidia Errazuco zubiequin empalmaceco guisan? bada esposicione ortan issilcenbada valliaren acordu au, nola duzu ausardia errateco, zuc eta zure comisionain lagunec Dolagaray eta Echeverria yaunac, eguinduzuela iñal gucia valliaren nombrian Arizcungo errien interesengatic beguiraceco?

Arricenda bat, guizonen baitan alaco procedimentua icustian, eta gure delicatasunac, gure honoriac, eta gure plumac

la delicadeza, el pundonor y hasta la pluma se resisten á entrar ni ocupar en tan profunda escabrosidad, de la que ningun fruto se promete este vecind,^o y por esa misma razon, se abstiene de comentar sobre los extremos que contiene el citado escrito de 2. del presente mes y contradiccion en que se incurre, cotejado con el extracto de resoluciones acordadas en aquella junta gral y oficio que se sirvió pasar el S.^r All.^c recomendando aquel documento.

Gloriense y se regocigen los que á costa de tantos afanes y sacrificio de principios los mas sagrados, han conseguido la ruina de este pueblo, acreedor por todos conceptos, á mas serias y reflexivas consideraciones. Celebren enhorabuena el triunfo auna con los que han secundado sus proyectos de haber conseguido turbar la paz, union y tranquilidad de sus convecinos, dando margen á que se enconen los ánimos de los pueblos y familias, y sucedan otras desastrosas consecuencias, que no necesitaba este vecindario tomase la comision la molestia de ponerle delante, por que parte de aquellas, y acaso otras, las tiene previstas, que deben seguir de llegar el caso de separarse de la unidad del valle, estando decidido á sobrellebarlas con gusto por conseguir un bien del que disfrutaran indudablem^{te} los actuales vivientes, y evitarán que sus sucesores, presencien tanto abandono y parcialidad en los intereses comunes.

Están ya consumados cuantos perjuicios podrian seguir á este vecinda-

ezdute sartunay atáco illunbian, ceren Arizcungo erriac ezpaitu untaic den gutiena provechuric espero. eta unembe-rengatic Arizcungo erriac eztu sartunay esplicacionetan zure illabete unen biar-neco escrituac dacarran gucien gañian, bada eztago conforme Yunta generalian artucen acorduequin, eta orduan goratucen autoa recomendatzuzuen Alcate Jaunac oficio baten medioz.

Alegrabeitiz, alegrabeitiz Arizcungo errien zorigaiza eta galera iñalian eta principio sagratuenac osticatuz eta az-pira botatuz, erdisiduten yendiac: ezuen ala segurqui merechi Arizcungo erriac: celebrabezate enorabuena beren vitoria untaraco lagunza emandaven equin bati-an: guisa untaco vitoriaren ondoriac dirá beren vecino lagunequin galaxtia unionia, baquia eta tranquiltasuna, piztea odioac eta corrotuac errietan eta familietan, eta seguicia berce asco des-gracia: escusacezaquen comisione orrec Arizcungo erriei ondore otaz avisua ematia: bada Arizcungo erriac separa-ceco casuan icusiác dauzca aicineti oc guciác eta venturaz gueyago ere: ordean⁴ eramanaiditu gustoz, lograciagatic dichabat segurqui orañ viciidiren yendec ezagutuodutena, eta ondocoec bederen ezdute icusico alaco abandonua.

Eguinac daude Arizcungo erriendaco, eguinbearzaizcon perjuicio guciac: con-

4. Uste dugu «ordean» ipintzen duela, baina «ordian» ere izan daiteke.

rio, y en su virtud està resignado y conforme en repararlos de la manera que le sea dable. El Arquitecto d.ⁿ Pedro Ansoleaga ha oido los deseos de este vecindario, al mismo tiempo q.^e los agravios y perjuicios que se le irrogan por la construccion de ese camino vecinal. Su integridad è imparcialidad, sabrá si bien lo hubiere, hacerlos presente á quien y donde corresponda; y nada mas tiene que decir este vecindario en contestacion á su oficio de 10. del que rige.

Dios ḡue á V. m.^s a.^s Arizcun 11. de Abril de 1850. = Justo Gamio = S.^r D.ⁿ Crisostomo Vidaondo y Mendiñeta = »

formatua dago oquen sufriceco, eta eguinenendu aldezaquena bere perjuicioac estatciagatic. D. Pedro Ansoleaga Arquitectoac adituditu Arizcungo vecinoen deseñuac, adiacizaizco bide orrengatic eguitenzaizten agravioac eta seguicenzaizten perjuicioac: guizon prestua eta imparciala delaric, berac yaquinendu, ongui iduribazayo, non bearduen eguin presente: eztu erri unec berce erranbearric zure illabete unen biarneco eta amargarneco escriturei. &c.^a».

RESUMEN

Se dan a conocer cuatro cartas, más un alegato, todo ello en vascuence. Una de las cartas es del alcalde de Sara al de Baztan, y las otras tres proceden del que fuera posadero de Almandoz, siendo los autores del alegato los vecinos de Arizcun.

SUMMARY

We publish five new documents in the Basque language: four letters and an allegation or protest. One of the letters is addressed by the mayor of Sara to that of Baztan, the other three letters having been written by the former innkeeper of Almandoz. The fifth document comes from Arizcun.

RÉSUMÉ

On fait connaître quatre lettres, en plus d'une allegation, tout cela en langue basque. L'une des lettres c'est du maire de Sara à celui de Baztan, et les trois autres procèdent de celui qui fut l'aubergiste d'Almandoz, en étant les auteurs de l'allegation les habitants d'Arizcun.

Bibliografía

AROCENA, Fausto.—«Paper zarren begira». *Egan*, XIII, 1958, 145-146.

DONOSTIA, P. J. A. de.—«Textos euskéricos del siglo XVIII», *Revue Internationale des Études Basques*, XXV, 1934, 688-695.

IDOATE, Florencio.—«Una carta del siglo XV en vascuence», *Fontes Linguae Vasconum*, I, 1969, 287-290.

IRIGARAY, A.—«Cinco cartas eusquéricas del Ayuntamiento de S. J. de Luz al de Vera (de 1788)», *Fontes Linguae Vasconum*, IV, 1972, 345-351.

IRIGARAY, Angel.—«La carta euskérica de 1415», *Fontes Linguae Vasconum*, II, 1970, 135-136.

IRIGARAY, Angel.—«Un acta de ayuntamiento en lengua vasca», *Revue Internationale des Études Basques*, XXIII, 1932, 565-568.

MÚGICA, Serapio.—«El vascuence en los archivos municipales de Guipúzcoa», *Revue Internationale des Études Basques*, II, 1908, 725-733.

ZUDAIRE, E.—«Correspondencia epistolar facera», *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, XXIV, 3-4, 1968, 377-383.

Por obra de la Universidad de Alcalá
duncan M. de Vitoria Vitor Gexom
Gexom Jotmaduenen etorrico
raiz Lari go equin' escribi berza
nisi' contra unam exes Púista
eta sonanti' Berceda memoria
A. Bien baxen 27. coaz
Marrazu Padimonca Etche
chuney
~~...~~

por J. de
V. de Manuel de
Vigoren

Pastango
Jaun alkate juratu.
entregatu izanen da ezata
hau
-Pastan

Saram eguna ustailaren 7.^{an} 1799

Saraco Alcaide Juraluce
 Bastango Jaun alcaide Juraluce.

izuitaco herriko utaina, etxorri çairu Jaunac, çuec,
 Saraco herrianda hor Basquetan diamen behiala —
 caeliasosteo eman dioçuen ordenas parte equitaa —
 Supremiciaç içan çara hainita ordena luntas, earen uste
 içan baituçu, Comeniuaç beçritu arian Bastandaron
 eta Saalaren arian, Comeniç Çahares çozataco çuen
 baçuindua; beçritalde Jaunac auahego uathian minidatara
 hogoiçazosteanimo eçote diçaz izuitaco herriko habitacoç.
 Çuru eta 48 buçu zigaco herriçuaç, ^{çuec haardän} Sostengatu içantige
 herrianda herriçe bidegaberie den çutina çquin çabetari
 çuechiago ekharri içan balute eçe otobal Sostengatuç
 çuinutçan. Saraco habitacoçen herriçuaç Bastango mendiaç

B

orai Casquetan Jaumac Berrogoieta hamaca buu die —
 handi eta thiji ikhustanduac Jaumac nombu chumea —
 dela inuitaco eta zigacum albran, eta beatealde —
 mimabecon guamac die horre, ueltra kasia da, iduicun
 litrauc sostingata behac cinusquitela que Guamac —
 eguin isan dilerzun berala; beduon facciac beritumtra —
 caldin Jaumac, esbaduac lehon bi hauro horiaco —
 elkharen caltan quimur unionea edo orot icata —
 Contscabatu nahi que Contscabatu nahi gamugun berala
 espticatrac berondata isanen duruc Cantabatez eta
 orduan, bai eta oraidane ematen diegu ulhain —
 huxi podosa Berrogoieta hamaca Nazionabuu —
 horren heguico horiat examatro, Cam baitie hon
 Lchenago guamac Dixenac hori kunteac, eta Casu
 hostan othoisten ³ Caitigu parte guiteac heguico alate —
 Jaumai, eta demborabean othoisten ³ Caitu legu

Zuben herria becinui parte egiteas Coata —
hundur.

Cabitzaei Zulditan gara Jaunac zuben
Ahotjusan tonentia
Mendiburu acatea